

иконописных образов Богородицы во время путешествия Волынской губернией, во-вторых, литературное творчество с использованием средств религиозной символики вписанной в социокультурный контекст украинского бытия того времени.

Ключевые слова: образ, икона, Богородица, православие, религия, мировоззрение, вера.

* * *

УДК 160.1

Супрун Н. Т.

кандидат філософських наук, викладач,
Національний медичний університет
ім. О. О. Богомольця
(Україна, Київ), s_nadii@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ “ДОВЕДЕННЯ” В ЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. КАРПОВА

Аналізується тлумачення поняття “доведення”, що запропоноване В.Карповим в роботі “Систематичний виклад логіки”. Враховується традиція розуміння поняття: доведення у вузькому та широкому значенні. Поетапно розглядаються структурні компоненти доведення, які визначаються в підручниках радянського, пострадянського періоду і сучасності, та ті, що запропоновані В.Карповим. На основі цього виділяються особливості розуміння цього поняття в логічній концепції В.Карпова: доведення як ланцюга з однорідних силлогізмів, що наближує його до першої традиції визначення цього поняття (у вигляді демонстративного умовиводу). Проте, як підсумок, в статті виділяється ідея, що крім логічної складової доведення – форми доведення, В.Карпов вважав важливим нелогічну частину (сила доведення).

Ключові слова: доведення, аргументація, форма доведення, сила доведення, умовивід.

Стрімкий розвиток науки, техніки та рівня життя людини створили умови, які вимагають, щоб логіка працювала не лише як теоретична дисципліна. Тому, якщо на початку ХХ ст. першочерговою була проблема обґрунтування логіки як науки, то на початку ХХІ ст. на перший план виходять питання застосування теоретичних знань в області логіки в практичній діяльності людини. Такого роду “практичні” питання обговорювалися зазвичай у розділі “Доведення і спростування”, який був завершальною частиною майже всіх підручників з формальної логіки радянського та пострадянського часу, і носив характер практичного застосування логіки в житті людини. Розуміння терміну “доведення” має особливе значення для сфери логічного знання, адже найчастіше репрезентує те, яким чином формально-логічні підходи застосувати в практиці життя. А звернення до аналізу роботи В.Карпова “Систематичний виклад логіки” (1856 р.) є актуальним – саме там автор витлумачує поняття “доведення”.

Найпоширеніше визначення доведення в сучасних підручниках з логіки звучить наступним чином: “Доведенням називають логічну процедуру, в ході якої встановлюється істинність певного положення за допомогою положень, істинність яких уже встановлена” [4, с. 315]. Зазвичай тема доведення ускладнювалась проблемою розрізнення понять “доведення” та “умовивід”. Наприклад, В.Є. Жеребкін в своєму підручнику з логіки зазначав, що не кожний умовивід є доказом і це не окрема форма умовиводу. Це аргументується тим, що в умовиводі наша увага зосереджується на запитанні про те, що впливає із певних засновків; у доведенні – головним є питання, чи дійсно це впливає. Доведення, загалом, “відрізняється від силлогізму ще й тим, що в ньому судження, яке доводиться відповідно висновку силлогізму, і відоме заздалегідь” [5, с. 125]. Крім того, в самих умовиводах

ми не завжди звертаємо увагу на те, чи істинні засновки, а в доведенні істинність аргументів є головною вимогою.

Ці всі відмінності доведення та умовиводу повністю зрозумілі. Сучасні питання тлумачення “доведення” вже стосуються логічного аспекту аргументації. “У широкому сенсі під доведенням нерідко розуміють усе те, що переконує в істинності чого-небудь, у тому числі (але не обов’язково) й системи міркувань з інтуїтивно значущим характером аргументів, законність яких є питанням ступеня” [1, с. 13]. Під доведенням у вузькому розумінні розглядають процес встановлення істини, тому доведення стосується сфери доказової науки: логіки, а саме символічної чи математичної логіки. Доведення в цьому випадку розуміється як формальне доведення, що є методом обґрунтування істинності судження. Це пов’язує його, як зазначалось, з формальною логікою та з точними дедуктивними науками. Аристотель в “Топіці” називає таке доведення науковим силлогізмом, який був предметом аналізу в Аналітиці. В доведенні засновки мають бути твердженнями необхідного характеру, тому доведення є силлогізм з необхідних засновків. Це обумовлює істинність твердження, що дає право говорити про загальнозначущість. Остання може стосуватися виключно доведення у строгому (вузькому) смислі, яке має вигляд ланцюга з суджень, що веде нас від істинних засновків до істинного висновку при дотриманні логічних правил. Як зазначає О.Ю. Щербина “Порівняно з аргументацією формальне доведення є більш строгою процедурою та через це піддається жорсткішому раціональному регулюванню... Воно безособове: процедури обґрунтування спеціально відібранні, критерії доказовості набули статусу загальнозначущості” [6, с. 109–111]. Отже, в результаті маємо чітке розрізнення доведення та аргументації, і найчастіше доведення розуміється як одиничний випадок аргументації або як його складова: “Аргументацію можна визначити як спосіб міркування, який складається із доведення і спростування, в ході яких формується переконання в істинності чи хибності якого положення як у самого автора так і у опонента” [4, с. 315]. При такому визначенні зрозуміло, що ще однією відмінною рисою є монологічність формального доведення.

Маючи на увазі всі загально зазначені тенденції розуміння доведення, варто звернутися до спадщини українських логіків-філософів, що, так чи інакше, розглядали такого роду питання. Одним з перших друкованих підручників з логіки є праця В.Карпова “Систематичний виклад логіки”, який був націлений на студентську аудиторію. Сам автор, який був певний час викладачем Київської духовної академії, зазначав, що робота направлена на “освіту людини”. Його підручник, загалом, можна віднести до викладу традиційної логіки, а ціль – практичне застосування логічних знань, створення умов для систематичного мислення, а останньою частиною його роботи є вчення про доведення.

Для того щоб побачити особливості розуміння поняття доведення В.Карпова, звернемося до огляду основних особливостей сучасного витлумачення доведення. По-перше, структура доведення є трьох складова: теза, аргументи, форма. Останнє характеризується як процес виведення тези з аргументів. Тому теза і аргу-

менти мають вид суджень, а демонстрація – спосіб зв'язку між тезою і аргументами доведення. За формою доведення поділяється на дедуктивний та індуктивний. “Оскільки умовивід може буди як дедуктивний так і індуктивний, то і доказ за способом логічного зв'язку тези і аргументів може відбуватися або у формі дедуктивного, або у формі індуктивного умовиводу” [2, с. 212]; крім того за способом доведення виділяють прямі та непрямі доведення. Прямі доведення це ті, в яких теза безпосередньо випливає із аргументів, а непрямі, що поділяються на розділові та апагогічні (або доведення від супротивного) – ті, в яких обґрунтовують хибність суджень, які певним чином пов'язані з тезою. Інакше кажучи, істинність тези доведення впливає із хибності антитези. Поруч із доведенням розглядають таке поняття як спростування. Проте, якщо уточнювати, то не завжди при розгляді логічних основ аргументації визначалось останнє. Ця особливість притаманна деяким підручникам пострадянського часу. Аргументації розумілась як доведення у вузькому, формальному сенсі цього слова. Саме тому навіть спростування розглядалось окремо від доведення, що для теорії аргументації є помилковим, адже аргументація – це нерозривність спростування і доведення.

Деякі особливості тлумачення поняття доведення В.Карповим дає нам підстави вбачати як спільні, так і відмінні риси його вчення з підходами до розуміння центрального поняття доведення в більш сучасних підручниках.

Визначення доведення В.Карпова наближене до сучасного розуміння з домішками його вчення Систематики. Воно являє собою ланцюжок умовиводів, побудованих згідно із чіткими правилами та законами логіки, що гарантують істинність висновку за умови істинності засновків. “Доведення є рядом тісно зв'язаних між собою і послідовних думок, що стверджуються на покладеному началі і своїм розвитком направлені до здійснення ідеї предмета, що вибудовується” [3, с. 297]. Для того, щоб побудувати доведення потрібна наявність 1) набутих знань про предмет; 2) приведення їх до форми; 3) надання їм сили (сила доведення). Звичних структурних компонентів доведення В.Карпов не виділяє, але це не обезцінює його роботу. “Матеріали побудови системи – це досвідні і розумові пізнання про предмет. Маючи на увазі це розрізнення джерел, деякі викладачі логіки поділяють і самі доведення також на досвідні та розумові. Перші, на їх думку, утворюють ряд знань, що отримані з досвіду; а останні складають порядок думок, що надиктовані умом” [3, с. 297]. В.Карпов тим самим пояснює, що матеріал, на якому ґрунтується доведення не є виключно чи *aposteriori*, чи *аргіогі*, крім того зачіпає проблему гносеологічного характеру. На той час всі логічні розшуки зводилися до трьох напрямків, а саме до зв'язку логіки та математики, логіки та психології, логіки та теорії пізнання. Останні два набувають поширення в Україні, а саме Київській духовній академії.

Але крім гносеологічної проблеми В.Карпов підкреслює важливість не лише практики та досвіду, а й знання форм мислення, якими користується людина. Доведення яке розвивається у вигляді силлогістичної форми не можливе без знань досвідних адже другий засновок силлогізму пропонує більшою мірою досвід –

або зовнішній або внутрішній. Навіть онтологічний доказ існування Бога, який має вигляд ланцюга з двох силлогізмів, виконує правило що до поєднання досвідного та розумового матеріалу (основ) доведення [3, с. 298].

Форма або демонстрація є тим, що дозволяє розрізнити види доведень (за формою) і, відповідно показати зв'язок між тезою та аргументами. Стосовно цього В.Карпов висловлювався однозначно, зазначаючи, що доведення по своїй формі є ніщо інше, як ряд силлогізмів. Спираючись на думку, що доведення складається з однорідних силлогізмів, автором робиться висновок, що форма доведення залежить від того, які силлогізми входять до його складу. Тому В.Карпов виділив пряме, непряме та гіпотетичне доведення, що відповідає його ж класифікації силлогізмів (категоричний, розділовий та умовний відповідно). В самій роботі “Систематичний виклад логіки” розглядається умовивід, який буває декількох видів: індуктивним (або наведенням), умовивід за схемою аналогії та опосередкований умовивід. Саме останній стає для В.Карпова основою доведення, що зводить доведення до доказового або демонстративного міркування. Варто думати, що це пов'язано, по-перше, з тим, що дедуктивне міркування несе на собі переконуючу силу, адже висновок випливає з засновків з логічною необхідністю, при цьому логічний механізм являє собою перенесення істинного значення засновків на висновок. Відтак дедуктивний умовивід – це міркування, яке спирається на логічні закони і в якому з істинних засновків отримують істинний висновок. По-друге, в працях Аристотеля була викладена теорія категоричного силлогізму, який часто визначають як умовивід від загального до конкретно. Згодом, традиційною логікою всі умовиводи, що базуються на засновках, які є умовними та розділовими судженнями, називались силлогістичними.

Пряме доведення – це те доведення, “яке безпосередньо впливає прямо з покладеного начала і категорично рухається до своєї цілі” [3, с. 300]. Такий вид доведення є “логічним знаряддям догматизму”, тому його використовують найчастіше там, де авторитет істини вимагає чіткості, ясності та обґрунтованості. Тому, наприклад, Софістами не використовувалися такого роду доведення, і якщо вони ними все ж користувалися, то підмінюючи форму. На відміну від прямого доведення, де істинність тези безпосередньо виводиться з істинності засновків, непряме доведення не є таким дієвим як спосіб доведення істини. Непряме доведення є таким, що “обертається в сфері розділового силлогізму, доводить істинність члена ділення через припущення хибної істинності протилежного... як каже схоластична логіка *ababsurdo*” [3, с. 301].

Гіпотетичне доведення, як вже зазначалося, підкорюється правилам умовного силлогізму, і, на думку В.Карпова, є подібним до прямого доведення. Проте різниця існує і є суттєвою: в прямому доведення автор виділив форму, яка має вигляд категоричного силлогізму, де всі складові є судженнями категоричними відповідно; а гіпотетичне доведення за формою відповідає “умовному умовиводу”, “в якому першим засновком завжди є умовне судження, а судження умовне зазвичай складається з двох частин –основи і наслідку, і другий засновок або категорично покладає

основу, і через це дає змогу зробити висновок про наявність наслідку, або категорично заперечує наслідок, і таким чином призводить до заперечення основи” [3, с. 204]. Таке визначення умовного силогізму відповідає умовно-категоричному умовиводу. Таким чином, можна стверджувати, що гіпотетичне доведення також може бути двох видів або стверджувальним, або заперечувальним (за схемою *modusponens* та *modustollens*). Умовні умовиводи широко використовувалися в науці та повсякденному житті, головним чином у формі стверджувальних та заперечних модусів. *Modusponens* або стверджувальний модус (1) характеризує результат дедуктивного міркування як самостійний. Заперечувальним модусом (2) (*modustollens*) часто користуються в доведенні та спростуванні, він слугує для спростування тези: з хибності висновку визнають хибність засновків міркування. В розділовому доведенні (3) істинність тези доводять шляхом виключення всіх інших варіантів, крім одного, який і буде істинним.

Якщо з А слідує В	Якщо з А слідує В	$A_1 \vee A_2 \vee A_3 \vee A_4$
(1) А – істинне	(2) В – хибне	(3) A_2, A_3, A_4 – всі хибні
В – істинне;	А – хибне;	Тоді, A_1 – істинно;

З розбору форми доведення, що запропонував В.Карпов, чітко видно, що доведення може мати виключно вигляд демонстративного умовиводу, відповідно це гарантує істинність тези при наявності істинності аргументів. Це вказує на витлумачення доведення через призму традиційної логіки, тобто доведення розуміється у вузькому значенні і відповідає формі дедуктивного міркування. Але особливістю його логічної концепції є те, що переконуюча сила доведення залежить не лише від строгого дотримання законів та правил, а й від самої людини, яка будує такого роду доведення. “Сила доведень не обумовлюється їхніми матерією та формою, а визначається здатністю того, хто доводить таким чином розташовувати думки і надавати їм такого спрямування, що б в них наче іскрилася ідея предмету і нав’язливо переливалася в душу читача або слухача” [3, с. 302].

Говорячи про силу доведення, В. Карпов однозначно зазначав, що сила доведення це є невід’ємна складова процесу доведення, проте без попередніх знань про предмет розмови та знань форм мислення це не створить переконуючого ефекту. Спираючись на ідею Цицерона про справжнього оратора та на логіко-риторичні здобутки Античності, В.Карпов заперечує жорсткий розподіл доведення на два види: доведення істини для самої істини та доведення істини для людини. Перший вид доведення будується на всезагальній основі та ідеї предмета розмови, а другий – будується з урахуванням особливостей аудиторії – її національну, особисту специфіку, і “доказуючи, ми жертвуємо всезагальної істиною, тобто доведення застосовуємо як зброю лестоців та обману” [3, с. 303]. Але враховуючи той факт, спираючись на теоретичну основу риторики, що існує декілька видів аудиторії, маємо розуміти, що в аудиторії, яка є невідомою, ідея предмету промови не зникне, якщо ми будемо застосовувати аргументи, що відносяться до модусу етосу та пафосу. Тому, на думку В.Карпова будь-яке доведення є доведення істини для людини. Спираючись на ідею істини, “нам ніщо не зважає доводити її пристосовуючись до переконань,

віку чи статі людини” [3, с. 303]. А інколи це навіть на краще, бо допомагає донести ідею скоріше і зрозуміліше, а коли вона вже фіксується, то все частково та суб’єктивне в доведенні відходить на другий план.

Сила доведення це той аспект процесу доведення, який логіка не може контролювати чи наполягати на якихось правилах. Логіка не навчить в повній мірі як надати силу тому чи іншому доведенню, адже це, скоріше, певне обдарування, що дозволяє, як зазначав В.Карпов, говорити цікаво, пристрасно і доводити переможно. Проте, відносно форми доведення, логіка надає правила, які зараз розглядаються скоріше в курсі риторики. Проаналізувавши ту частину роботи “Систематичний виклад логіки”, в якій розглядається поняття “доведення”, можна узагальнити правила що до форми та матерії доведення до таких основних: (1.) Основа доведення повинна бути істинною загальною. (2.) Потрібно уникати помилки підміни або втрати тези. Така погіршеність в доведенні властива особливо тим людям, що навмисно намагаються відійти від прямої відповіді на поставлене ними питання [3, с. 304]. (3.) Потрібно уникати кола в доведенні, інакше теза стане аргументом для аргументу, що її доводить. (4.) При побудові доведення (ланцюга силогізмів) не варто додавати зайвої думки, щоб не зачіпати питання, що не стосується теми.

Як висновок, зазначимо, що поняття доведення займає важливе місце в логічній концепції В.Карпова. Воно є реалізацією логічних знань на практиці. Тлумачить його як ряд тісно взаємопов’язаних послідовних думок, що має вигляд ланцюга з силогізмів. Спираючись на цю ідею, можна стверджувати, що він визначав доведення за видами залежно від їх форми: пряме, непряме та гіпотетичне доведення. Отже, В.Карпов однозначно розумів доведення у вузькому значенні, де доведення має форму виключно дедуктивного умовиводу. Але це строге розуміння доведення у вигляді демонстративного міркування, що складається або з категоричних силогізмів, або з умовних, або розділових, не завадило автору розглянути зовсім нелогічну складову доведення, а саме – поняття “сила доведення”. Останнє є вродженою або набутою здатністю людини говорити переконливо, але без додаткових знань про предмет розмови та без володіння знаннями про форми мислення жодне доведення не буде переконливим.

Список використаних джерел

1. Герасимова И.А. Введение в теорию и практику аргументации: учеб.пособие. – М.: Университетская книга; Логос, 2007. – 312 с.
2. Жеребкін В.Є. Логіка: (Підруч. для юрид. вузів і фак.). – 2-е вид., стереотип. – Х.: Основа, К.: Знання, 1998. – 256 с.
3. Карпов В. Систематическое изложение логики. – СПб., 1856. – 314 с.
4. Конверський А.Є. Логіка. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 336 с.
5. Челпанов Г.И. Учебник логики. – М.: ОГИЗ Государственное издательство политической литературы, 1946. – 159 с.
6. Щербина О.Ю. Логіка та Юридична аргументація: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. – 303с.

References

1. Herasymova Y.A. Vvedenie v teoryyu y praktyku arhumentatsyy: ucheb. posobyе. – М.: Unyversytet-skaya knyha; Lohos, 2007. – 312 s.
2. Zherebkin V.Ye. Lohika: (Pidruch. dlya yuryd. vuzav i fak.). – 2-е vyd., stereotyp. – Kh.: Osнова, K.: Znannya, 1998. – 256 s.

3. Karpov V. Systematicheskoe yzlozhenye lohyky. – Spb., 1856. – 314s.

4. Konvers'kyu A.Ye. Lohika. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2012. – 336 s.

5. Chelpanov H.Y. Uchebnyk lohyky. – M.: OBYZ Hosudarstvennoe yzdatel'stvo polytycheskoy literatury, 1946. – 159 s.

6. Shcherbina O.Yu. Lohika ta Yurydychna arhumentatsiya: monohrafiya. – K. : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr “Kyuyiv's'kyu universytet”, 2013. – 303s.

Suprun N. T., Ph.D., teacher of the Bogomolets national medical university (Ukraine, Kiev), es_nadiy@mail.ru

Features of interpretation of the term “proof” in a logical concept of V.Karpov

Providing an analysis of the interpretation of the term “proof” that suggested by V.Karpov in the “A systematic exposition of logics”. We take into account the way of understanding the term in general and specific sense. Making step by step review of structural components of the proof, defined in Soviet, post-Soviet and modern textbooks that proposed by V.Karpov. Based on this, we determine the specifics of understanding of this term in logical concept of V.Karpov: proof as a series of homogeneous syllogisms, which brings him to the first way of determining this term (as an image of the demonstrative inference). But as a result, the article shows that besides the logical component of proof – form of proof, V.Karpov also considers as important illogical part (strength of the proof).

Keywords: proof, arguments, form of the proof, the strength of the proof, inference.

Супрун Н. Т., кандидат философских наук, преподаватель, Национальный медицинский университет им. О. О. Богомольца (Украина, Киев), s_nadiy@mail.ru

Особенности понимания понятия “доказательство” в логической концепции В.Карпова

Анализируется толкование понятия “доказательство”, что предложено В.Карповым в работе “Систематическое изложение логики”. Учитывается традиция понимания этого понятия: доказательство в узком и широком значении. Поэтапно рассматриваются структурные компоненты доказательства, что выделяются в учебниках советского, постсоветского периода и современности, и те, что предложены В.Карповым. На основе этого выделяются особенности понимания этого понятия в логической концепции В.Карпова: доказательство как цепи из однородных силлогизмов, что приближает его к первой традиции определения этого понятия (в виде демонстративного умозаключения). Однако, как итог, в статье выделяется идея, что кроме логической составляющей доказательства – формы доказательства, В.Карпов считал важной нелогическую часть (сила доказательства).

Ключевые слова: доказательство, аргументация, сила доказательства, форма доказательства, умозаключение.

* * *

УДК 355.01

Требін М. П.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого (Україна, Харків), tmp@e-mail.ua

КОНЦЕПЦІЯ “ЗАКОЛОТОВІЙНИ” Є. МЕССНЕРА

Обґрунтовуються теоретичні положення концепції “заколотовійни” Євгена Месснера, яка розглядається ним як новий тип “неправильної”, “еретичної” війни. Представлено мета, стратегія і тактика, принципи і особливості заколотовійни; виділено чотири групи її суб'єктів. Доведено, що в заколотовійні людський фактор знаходиться на першому місці. Виділено базові принципи та основні характеристики заколотовійни, представлені деякі загальні принципи організації протидії заколотовійні.

Ключові слова: війна, заколот, заколотовійна, збройні сили, іррегулярні сили, психологічний фактор.

Війна була, є і буде в досяжному майбутньому сумною складовою людського розвитку. З часів глибокої давнини тягнеться до нас річка лих, породжених війнами і збройними конфліктами. Швейцарець Жан-Жак Бабель підрахував, що з 3500р. до н.е. людство прожило без війн лише 292 роки. За цей період виникло близько 14 550 великих і малих війн, в ході яких загинули, померли від голоду, епідемії та інших причин

понад 3,66 млрд. людей [8, с.69]. Якщо у XVIII ст. сталося 68 воєн, в яких протягом року загинуло 1 000 і більше осіб, а загальні втрати в цілому склали 4,4 млн. осіб, то відповідні цифри для XIX ст. були 205 і 8,3 млн. осіб і для XX ст. – 237 і 98,8 млн. людей. У XIX ст. сталося 14 воєн з людськими втратами 100 тис. осіб і більше, в тому числі дві, в яких загинуло понад 1 млн. осіб. Рекордним за масштабами та інтенсивністю військових зіткнень стало XX ст. Частота воєн у XX столітті коливалася, але загалом перевищила середню частоту воєн за всю відому історію людства приблизно в 1,5 рази [12, с. 13]. І в новому тисячолітті війни залишаються сумною прикметою буття людства. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, щорічно на планеті фіксується понад 30 збройних конфліктів, що призвели упродовж року до загинувших внаслідок бойових дій понад 1 000 осіб, наприклад, у 2008р. і 2011 р. їх кількість досягла найвищої позначки – 37 конфліктів. За останні 10 років збільшилось і загальне число загиблих внаслідок бойових дій у таких конфліктах: з понад 17 тис. осіб у 2002 р. до понад 22,5 тис. – у 2011 р. [13, с. 38]. Сумно те, що у дослідженні стану війни і миру за 2014 рік шведські вчені будуть враховувати і число загиблих в Україні у ході той війни, що йде у нас на Донбасі.

Не дивно, що проблеми війни отримали різнобічну і ґрунтовну наукову розробку. Зусиллями багатьох мислителів, починаючи з давніх часів (Сунь-Цзи, У-Цзи, Геракліт, Аппіан, Флавій ВегетійРенат), Відродження (Н.Макиавеллі), Нового часу (К.Клаузевіц, А.Жоміні) і сучасності (Б.Александр, М.Гарєєв, М.Дейві, М. ванКревельд, В.Сліпченко, Е.Тоффлер, Х.Хофмайстер), були виявлені, описані й обґрунтовані сутнісні ознаки війни, її закони, мінливі зміст і форми [1; 3; 4; 6; 7; 9; 10; 14–20]. Але цей феномен дуже складний і він постійно змінює свої форми, тому з'являються нові концепції, що намагаються більш-менш об'єктивно виокремити сучасні тенденції збройної боротьби, позначити їх вплив на характер бойових дій, виокремити нових суб'єктів війни. Необхідність цього цілком стало зрозуміла у сучасних українських умовах, пов'язаних з проведенням Антитерористичної операції на Донбасі. Нажаль, українські вчені, у тому числі і військові, дуже мало приділяли увагу новим реаліям, що з'являються у сфері військових дій, тому, що ми знаходилися під впливом гасел, що на Україну ніхто не нападе, тому що й ми ні на кого не збираємося нападати, у нас є гаранті, які захистять нашу територіальну цілісність і незалежність. Але сталося так, як не гадалося... І на згадку приходять слова М.Бердяєва, що “війна є велике зло, вірніше, вона є виявлення зла, яке клекотіло в глибині при зовнішньому мирі” [2, с. 420].

Мета цієї статті познайомити з теоретичними положеннями “заколотовійни” Євгена Едуардовича Месснера, яка, з точки зору окремих вчених, є теоретичним підґрунтям сучасної концепції “гібридної” війни, яка розробляється на Заході, про що її теоретики, скоріше, можуть і не знати.

Спочаткудекілька слів про автора концепції. Євген Едуардович Месснер народився 3 (16) вересня 1891 р. в Одесі. Склав офіцерський іспит по 1-му розряду при Михайлівському артилерійському училищі у 1912 р.